

TREI

Cartea gesturilor europene

PETER COLLETT

Traducere din engleză de Andreea Răsuceanu

Cuprins

<i>Introducere</i>	9
Cum ne adresăm	16
Limbajul mâinilor	27
Curătenia	30
La volan	39
Înjurăturile	48
Fața	60
Deochiul	68
Gestica	79
Umorul	91
Intimitatea	100
Glumele	107
Sărutul	112
Privitul	118
Gesturi murdare	123
Numele	136
Mirosul	143
Punctualitatea	150
Statul la coadă	155
Reținerea	164
Formule de adresare	169

Rezumatul din umeri cărți

Ridicatul din umeri	178
Timpul	183
Atingerile	192
Minimalizări	197
Prolixitatea	205
Victoria	216
Toaletele	221
„Da“ și „nu“	234
Bibliografie	241
Mulțumiri	253

Introducere

Sunt multe moduri în care putem compara țările, dar cele mai fascinante cercetări în acest sens pun accentul pe locuitori tărilor respective și pe comportamentul lor. Și totuși, dacă iei un ghid despre, să zicem, Franța sau Germania, n-o să găsești mai nimic legat de asta. Vei găsi, în schimb, multă informație despre istoria și arhitectura țării respective și, probabil, descrieri legate de bucătăria și obiceiurile specifice locului. Dar nu vei găsi nimic despre conduită locală. Nu vei afla cum se insultă oamenii din acele țări, ce găsesc ei amuzant sau cum se folosesc de corpurile lor pentru a comunica. De fapt, e posibil să rămăi cu impresia că tot ce ține de conduită e irelevant sau că ei nu diferă cu nimic de noi — nimic mai neadevărat.

Cartea de față își propune să demonstreze că tot ce ține de conduită umană este extrem de important și că, dacă suntem dispuși să studiem și alte culturi, putem fi recompensați prin descoperirea că acestea diferă de a noastră în cele mai neașteptate moduri. Conduită este importantă pentru că ea reprezintă fundamentalul schimbărilor sociale și pentru că poate da naștere cu ușurință unor neînțelegeri între oamenii din diferite culturi. Suntem deseori tentați să credem că purtările sunt mai puțin importante decât valoare sau atitudinea, ori decât ceea ce spun oamenii unii despre alții. Pur și simplu, nu e cazul. Modul în care se comportă oamenii este

Cum ne adresăm

Când oamenii se adreseză unul altuia, se întâmplă uneori să nu ştie cum să facă. În Anglia există trei posibilități în această privință. Ne putem adresa cuiva strigându-l după prenume, după numele de familie sau după titlu-plus-nume. De exemplu, îi putem spune cuiva pe nume John Smith fie „John“, fie „Smith“, fie „Mr. Smith“. Se întâmplă foarte rar ca oamenii să fie strigați după numele de familie și prenume — „John Smith“ — sau după titlu, nume de familie și prenume — „Mr. John Smith“ —, deși există locuri în care oamenii sunt convocați numai folosind numele lor de familie (de exemplu, „Smith“). În școlile de stat engleze, de pildă, nu e ceva neobișnuit ca școlarii să se adrezeze unul altuia cu numele de familie, obicei adoptat și de dascălii lor. Această convenție se regăsește și în cluburile private, care sunt în multe privințe o extensie a școlilor de stat.

Opțiunea între prenume și titlu-plus-numele de familie depinde de gradul de familiaritate, formalism și de statutul social. De exemplu, cei care abia se cunosc folosesc într-o situație formală mai degrabă titlul-plus-numele de familie, în timp ce, într-o situație informală, vor opta probabil pentru prenume. Oamenii mai au tendința de a întrebui drept formulă de adresare titlul-plus-numele de familie în cazul unor diferențe de statut social și prenumele atunci când au același statut. În final, oricum, opțiunea depinde

de criteriul distanței sociale: când oamenii vor să-și demonstreze apropierea, aleg formula mai familiară, a prenumelui, în timp ce, atunci când simt nevoie de a-l ține pe celălalt la distanță, recurg la titlu-plus-nume de familie.

În societățile unde regăsim aceste două formule de adresare există de obicei un consens legat de situațiile în care se folosesc fie prenumele, fie formula titlu-plus-numele de familie. Totuși, anumite societăți pot avea norme diferite legate de aceste formule și de momentul considerat potrivit pentru a fi utilizate, precum și de situația în care se cade să ne adresăm unul altuia folosind prenumele.

În Germania, accentul cade pe titlu, iar oamenii se așteaptă să fie abordați fie cu *Herr* sau *Frau*, fie cu titlul conferit de ocupația lor. Oriunde în lume oamenii se adresează profesorilor sau doctorilor în conformitate cu titlul lor, dar în Germania li se spune *Frau Professor* sau *Herr Doktor*. Celor care au două doctorate li se spune *Herr Doktor Doktor*, iar cuiva precum Albert Schweitzer, care are doctorate în medicină, muzică și teologie, îi se spune fără ezitare *Herr Doktor Doktor Doktor*. În practică, deosebit de rigide, iar cuiva care are două doctorate ceilalți îi se adresează ca și cum ar avea doar unul. Circula o povestioară despre doi academicieni, care, deși probabil apocrifă, este totuși revelatoare pentru atașamentul germanilor față de titluri:

*Doi academicieni, Schmidt și Müller, se întâlnesc la cantina universității. Schmidt are un doctorat, Müller două. Se cunosc de mulți ani și dintotdeauna s-au adresat unul altuia cu formula *Herr Doktor*. Schmidt îi spune lui Müller: „Herr Doktor Müller, ne știm de multă vreme. Nu crezi că a venit timpul să ne adresăm unul altuia cu numele mic?“ „Am o idee mai bună“, făcu Müller. „Eu am două doctorate, tu numai unul. Ce-ar fi dacă ne-am anula fiecare căte unul? Eu îți voi spune *ție Herr*, iar tu vei continua să mi te adrezezi cu *Herr Doktor*“.*

Pentru că germanii fac mare caz de titlurile lor, le sare repede țandăra când ceilalți nu li se adresează cum ar trebui. Toată lumea sau aproape toată lumea are un titlu, prin urmare fiecare este o persoană cu o individualitate bine definită. Cum spunea și Jung despre Germania, „aici nu există oameni obișnuiți, aici ești *Herr Professor, Herr Geheimrat, Herr Oberrechnungsrat*, folosindu-se chiar titulaturi mai lungi“. Atracția manifestată față de titluri se datorează faptului că acestea îi categorisesc pe oameni și, deci, contribuie la ordinea societății. Așadar, titlurile îi definesc pe oameni în funcție de ocupația pe care o au, mai exact, ceea ce face o persoană devine mai important decât ceea ce este. Apoi, bineînțeles, titlurile conferă un anumit statut, ele sunt un fel de însemne verbale, informând pe toată lumea despre cât respect și câtă diferență merită persoana deținătoare a respectivului titlu. Nu-i de mirare că se depune atâtă efort pentru obținerea lor.

În cartea sa despre Germania, John Ardagham descrie cum oamenii de afaceri se luptă între ei pentru obținerea consulatelor din țările lumii a treia, astfel încât ceilalți să li se poată adresa cu *Herr Konsul*. „Dintre cei 41 de consuli trimiși de Stuttgart numai cinci sunt diplomați de carieră străini, restul fiind germani cu statut «onorific». Unii dintre aceștia au de făcut lucruri foarte serioase și de mare importanță, alții muncesc pentru țări mici și îndepărtate precum Haiti și Ciad, care nu au aproape niciun contact cu Baden-Württemberg, și cred că o treime dintre ei și-au cumpărat titlurile. Un om de afaceri nu o să admită niciodată că a făcut asta, dar va considera probabil că investiția, deși mare, a meritat. El nu va avea imunitate diplomatică, însă va căpăta niște bonusuri de alte feluri... Va fi invitat *ex officio* la petrecerea anuală a președintelui de land, va putea să dea o petrecere de ziua națională a țării sale. Plăcuța pe care scrie «CC» de pe mașina lui îi va fi de ajutor, inutil să mai spunem, în relațiile cu poliția, iar soția sa va cunoaște și ea plăcerea de a i se spune *Frau Konsul*. Există, desigur, o doză de absurd în obiceiul a doi magnați din Suabia de a se adresa în mod solemn unul celuilalt: *Ja, Herr Konsul, Nein, Herr Konsul* – dar astăzi Germania.“

Suedezii sunt și ei obsedați de titluri. De exemplu, dacă vrei să cauți pe cineva într-o carte de telefon de-a lor, trebuie să știi și ce titlu are, în afară de nume. Pentru că fiecare este listat după numele de familie, ocupație și prenume sau inițiale. Titlurile sunt esențiale, de asemenea, într-o conversație. Dacă vrem să ne adresăm celorlalți în mod formal, nu e suficient să folosim numele de familie – trebuie să ne adresăm cu o formulă care să includă titlul și să vorbim la persoana a treia. În cartea sa despre suedezi, Paul Austin ne spune că „singurul mod politic în care te poți adresa unui sudez în limba lui este cu titlul său. *God dag, Ingeniör Johansson, och hur mår Ingeniör Johansson idag?*“ (literal: „Bună ziua, domnule inginer Johansson, cum se simte domnul inginer Johansson azi?“). Unor străini, ca englezii sau francezii, această trimitere obligatorie la titlul cuiva li se pare bizară; dar obiceiul de a te adresa la persoana a treia singular ni se pare și mai ciudat, pentru că lasă impresia că vorbim cu mai mult de o persoană – uneia ne adresăm, iar cealaltă răspunde în numele amândurora. După Paul Austin, motivul îl constituie „lipsa unui cuvânt general valabil pentru «tu». Există *du*, care este intim. și *ni*, care, mai puțin la plural, tinde să aibă nuanțe de dispreț sau să impună o asemenea distanță, încât oamenii ezită îndelung să-l folosească sau se gândesc și se răzgândesc înainte s-o facă“. Explicația lui pare convingătoare pentru preocuparea arătată de suedezi titlurilor, cu excepția faptului că, aşa cum recunoaște Austin însuși, există popoare, ca germanii sau danezii, a căror limbă este dotată în mod adecvat cu pronume la persoana a doua, dar care apreciază în aceeași măsură folosirea titlurilor.

Pentru suedezi, ca și pentru germani sau danezi, titlurile reprezintă o modalitate de înrolare a limbii în scopul înregistrării ocupațiilor oamenilor, pentru a-l așeza pe fiecare la locul cuvenit. Obiceiul folosirii titlurilor are efectul creării unui obstacol între oameni, unul care presupune că ocupația este mai importantă decât orice altceva. Întrebuițarea acestora asigură formalismul conversațiilor, întrucât este foarte greu să fii nepăsător sau intimist în timp ce se face mereu referire la ocupația celuilalt. Atunci când ne adresăm la

persoana a treia, mărim distanța dintre interlocutori, oferind impresia că ei nu sunt în poziția de a-și exprima propriul punct de vedere.

Convențiile legate de formulele de adresare din Anglia sunt foarte diferite de cele din Suedia. Când academicianul suedez Eric Geijer a vizitat Marea Britanie, în anul 1809, a observat că englezii se adresau unul altuia fără a-și folosi titlurile.

În Anglia, regulile de politețe sunt aceleași pentru ambele clase — superioară și inferioară —, ca și între acestea două. Oamenii se adresează unul altuia cu Sir (domnule) pe care ar trebui să-l traduc Herre (ceea ce și înseamnă), dacă nu ar fi un cuvânt ce desemnează, totodată, calul sau câinele cuiva. Unei doamne ne adresăm cu Madam (doamnă — pronunțat Mam), iar acest lucru ne eliberează de complicația tipic suedeza care le impune tuturor să se adreseze celorlați după titlu. Când se întâlnesc doi mineri, se adresează unul altuia cu: „Ce mai faceți, domnule?“; la fel procedează și doi lorzi.

Deși egalitarismul tipic englezesc al adresărilor mai există încă, termeni precum *Sir* (domnule) sau *Madam* (doamnă) au dispărut în favoarea unor semne evidente de respect reciproc. *Sir* se mai folosește încă în magazine și restaurante, la fel și *Madam*, deși cu un entuziasm vădit diminuat. Atunci când este utilizat, *Madam* este pronunțat ca atare, în timp ce mai vechea formă *Mam* îi este rezervată acum reginei. *Mr.* și *Mrs.* sunt în continuare foarte folosite, din motive diverse. La Oxford, de pildă, portarul îi se poate adresa unui membru al consiliului director cu „*Mr. Smith*“, în timp ce acesta îi va răspunde în același mod, cu „*Mr. Brown*“. Simetria superficială a acestui schimb ascunde faptul că, în primul caz, apelativul *Mr.* reprezintă o formulă respectuoasă, în timp ce în al doilea are scopul de a-i aminti portarului de poziția sa inferioară. În ambele cazuri, folosirea lui *Mr.* servește la o creștere a distanței dintre emițător și receptor.

Modul în care oamenii se adresează unul altuia în Anglia s-a schimbat radical din vremea celui de-al Doilea Război Mondial.

Până atunci, formulele de adresare *Sir* și *Madam* erau folosite în semn de respect reciproc. De-a lungul ultimelor decenii, acestea și-au schimbat tonalitatea, devenind unilaterală și plină de deferență, și căzând din acest motiv în dizgrație. Dar mai intervine un factor — și anume retinența generală de a ne adresa cuiva oricum, dar nu cu propriul lui nume, sau, în unele cazuri, tendința de a ne adresa fără să folosim niciun nume. Unui profesor englez nu i se mai adresează nimici adăugând titlul său și, tot mai des, nici măcar numele. Această evitare a titlurilor și numelor reprezintă ultima eschivă de ordin lingvistic, deoarece astfel nu se mai creează nicio relație între sine și celălalt. Este, evident, o soluție foarte englezescă a problemei legate de felul cum ne adresăm celorlalți.

Vorbitorii de limbă engleză sunt diferenți pentru că au un singur cuvânt pentru *you* singular, în timp ce în celealte limbi europene există câte două. Dar lucrurile nu au stat mereu aşa. Până în secolul al XVII-lea, și engleza avea două pronume — *you* era forma de respect în adresare, iar *thou*, cea folosită pentru a desemna inferioritatea cuiva. Pronumele *thou* trecea drept o formulă de adresare care trăda desconsiderarea, din moment ce exista formula „to thee or thou someone"¹, cu alte cuvinte, să fii nepoliticos, să te uiți de sus la cineva. În *A douăsprezecea noapte*, de exemplu, Sir Toby Belch încearcă să-l atragă pe Sir Andrew Aguecheek într-un duel, spunându-i: „Batjocorește-l... If thou thouest him thrice, it shall not be amiss“. Sir Edward Coke se pare că i-ar fi spus în aceeași manieră lui Sir Walter Raleigh: „Viperă!... I thou thee thou traitor!“

Thou a dispărut din limba engleză în secolul al XVII-lea, probabil pentru că devenise insultător, deși nu suficient de puternic pentru a fi socotit o injurie. Faptul că fusese adoptat de către quakeri ca unică formulă de adresare e posibil să fi contribuit la dispariția lui.

Franceza, germana, rusa, italiana și spaniola — de fapt, toate limbile europene, mai puțin engleza — au două pronume pentru

¹ A lăua pe cineva la per tu.

originea acestor perechi de pronume este latinească, unde forma obișnuită a lui *you* era *tu*, în timp ce varianta mai formală era *vos*. Lingviștii consideră că limba latină a facilitat distincția din franceză între *tu* și *vous*, multe dintre celelalte limbi europene împrumutând pronumele din franceză. Limba germană, de exemplu, a început cu distincția dintre *du* și *Ihr*. În timp, *Ihr* i-a făcut loc lui *er*, iar mai târziu, lui *Sie*. Spaniola și italiana au început cu *tu* și *vos*. În spaniolă, *vos* i-a cedat locul lui *usted*, iar în italiană a fost înlocuit de *lei*. Dar care este motivul din spatele evoluției acestui sistem dual de adresare? Potrivit lui Roger Brown și lui Albert Gilman, latina Antichității avea un singur cuvânt pentru *you* la singular, și anume *tu*. Există, de asemenea, *vos* pentru adresarea la plural. Inițial, Imperiul Roman își avea centrul la Roma, dar, pe măsură ce s-a extins, a trebuit să mai numească un împărat și să-i ofere o cetate de scaun, la Constantinopole. În jurul secolului al IV-lea d.Hr., supușii au început să i se adreseze împăratului de la Roma cu *vos*, sugerând astfel că el presupunea o pluralitate, ceea ce era adevarat într-un anumit sens, deoarece existau doi împărați. Mai târziu, oamenii au admis că *vos* putea fi folosit și atunci când se adresau altor personalități, deși singulare, și astfel s-a ajuns la dubla formulă de adresare întrebuințată astăzi. Este general acceptat faptul că francezii, ale căror maniere au fost imitate de către ceilalți europeni încă din secolul al XII-lea, sunt răspunzători pentru introducerea formulei duble de adresare și în alte țări. În Anglia, distincția a apărut mai întâi între *thou* și *ye*, apoi *ye* a fost înlocuit de *you*, în cele din urmă *thou* dispărând cu desăvârșire.

Pentru că engleză are un singur cuvânt pentru *you*, singular, nici măcar nu se mai pune problema alegării unui anumit pronume atunci când ne adresăm cuiva la persoana a doua. Singura problemă posibilă este dacă să-l folosim sau, pur și simplu, să-l evităm pe *you*. De fapt, nu cu multă vreme în urmă era considerat nepolitic să te adresezi oamenilor importanți cu *you* — nimeni nu s-ar fi adresat mătușii sau unchiului cu *you*, întrucât formula era considerată prea familiară. Societățile care au două forme de adresare sunt foarte diferite, pentru că oamenii trebuie să decidă dacă o

vor folosi pe cea familiară „T“ (cum ar fi *tu* sau *du*) ori pe cea mai formală, „V“ (ca, de exemplu, *vous* sau *Sie*).

Deciziiile legate de cum să te adresezi cuiva — cu formula T sau V — depind de convențiile sociale. După Brown și Gilman, variațiile folosirii lui T sau V pot fi explicate în termenii a două dimensiuni: una a puterii, cealaltă a solidarității. Diferențele de putere sunt exprimate asimetric, superiorii adresându-se celor inferiori cu T, care la rândul lor li se adresează cu V. Solidaritatea, pe de altă parte, se exprimă simetric — aici superiorii se adresează unui altor cu V, iar inferiorii între ei cu T. Însă aceasta este doar teoria inițială despre folosirea lui V și T, existând neînțelegeri legate de anumite detalii ale modelului. De pildă, s-a observat că situația concretă poate influența deciziile, astfel încât oamenii care se adresează de obicei cu T pot hotărî să se adreseze unui altor cu V, pentru a părea mai formalii sau pentru a camufla natura relației. Acest obicei al pendularii între T și V era unul comun în Rusia prerevoluționară, unde, după Paul Friedrich, „doi ofițeri se pot adresa unul altuia cu *vî* în cadrul unei discuții despre tacticile militare, dar se întorc la *tî* atunci când, ajunși înapoi în cazarmă, discută despre femei“.

Societățile care cunosc distincția T-V se diferențiază atunci când vine vorba despre contextul folosirii uneia dintre forme, frecvența acestora și abilitatea nativilor de a pendula între ele. Italienii, de pildă, folosesc T mai mult decât o fac francezii sau nemții (ori cel puțin foștii vest-germani). În Italia, oamenii se adresează unul altuia în general cu același pronume — își vorbesc fie cu *tu*, pentru a sublinia intimitatea și egalitatea dintre ei, fie cu *lei*, pentru a-și arăta respectul reciproc, dar și pentru a sugera distanță. Majoritatea cazurilor de asimetrie survin atunci când situația implică tineri și bătrâni deopotrivă, iar acest lucru este cel mai evident în mediile muncitorești.

Francezii sunt mult mai fideli lui V, aceasta fiind probabil o moștenire din vremea când soțul și soția se adresau unul altuia mai degrabă cu *vous* decât cu *tu*. Sartre și Simone de Beauvoir își vorbeau tot cu *vous*, posibil pentru a se distinge între alte cupluri

pariziene, care se grăbiseră să-l schimbe cu *tu*. De fapt, folosirea *lui tu sau vous* în franceză capătă aspecte oarecum diferite față de celealte țări europene, pentru că aici formula V este larg răspândită, chiar dacă nu în familie sau cu prietenii. Copiii cresc vorbindu-le părinților și colegilor de școală cu *tu*, acesta fiind motivul pentru care există o asociere atât de puternică în franceză între relațiile de prietenie și cele familiale. Politicienii francezi au tendința de a-l folosi pe *tu* atunci când vor să fie prietenoși și pe *vous* când sunt serioși. Președintele Mitterrand și-a creat o adevărată reputație datorată folosirii lui *vous* ori de câte ori se adresează colegilor lui, care îi răspund, la rându-le, tot cu *vous*, stabilindu-se astfel o relație bazată mai mult pe respect reciproc decât pe camaraderie.

Situația stătea altfel în Germania de Vest decât în cea de Est. În Vest, *Sie* este foarte răspândit. Necunoscuții își vorbesc cu *Sie*, la fel procedând și colegii de muncă atunci când trebuie să-și arate respectul reciproc și să păstreze distanță. Pe măsură ce oamenii ajung să se cunoască mai bine, se îndreaptă spre punctul în care folosirea lui *T* devine mai adekvată. Procesul înlocuirii lui *Sie* cu *du* este pândit de nenumărate pericole sociale, care trebuie înălțurate cu grijă, astfel încât nimeni să nu se simtă ofensat. De obicei, înlocuirea este inițiată de către superior. Apoi, cei doi se îndreaptă spre un bar, pentru a sărbători relația nou-creată printr-o ceremonie *Bruderschaft*. Ei ridică paharele, își încrucișează brațele și beau unul în sănătatea celuilalt, chiar pecetluind ritualul cu un sărut. Cu câteva minute mai înainte erau *Sie* unul pentru altul, acum sunt *du* și, în cazul în care nu izbucnește vreun conflict serios, este foarte posibil ca acesta să rămână pentru totdeauna.

Ca și alte state comuniste, Republica Democrată Germană se dedicase eradicării distincțiilor de ordin social, lucru care a implicat și câteva formule de adresare. Partidul făcea eforturi uriașe pentru a descuraja folosirea lui *Sie*, cu rezultatul că *du* a început să fie mai răspândit, mai ales în cadrul cercurilor politice, al serviciilor secrete și al poliției. Cercetarea recentă a lui Sigrid Jakob, la Oxford, a scos la iveală faptul că *du* continuă să fie folosit mai mult

de către cei din fostul Berlin de Est; însă aceștia îl folosesc mai degrabă în relațiile cu apropiații lor decât în cele cu străinii. Cum era de așteptat, reunificarea Germaniei a început să afecteze modul în care oamenii se raportează unii la ceilalți. Tovarășii din Est, care se adresau cândva unii altora cu *Genosse*, pe care l-au schimbat cu *du*, au început să-l folosească pe *Sie* întocmai cum făceau înainte de înălțarea Zidului Berlinului.

Și în alte țări comuniste oamenii au fost obligați să-și schimbe obiceiurile verbale. În Rusia secolului al XIX-lea a existat o adevărată prăpastie între nobili, care îl foloseau pe *vî*, și țărani, care se adresau unii altora cu *tî*. În anumite părți izolate ale țării existau țărani care nu auzisera niciodată de folosirea lui *vî* pentru singular. În aproape toată țara, dar în special în târguri și orașe, *T* și *V* erau folosite în mod asimetric în cadrul familiei; părinții se adresau copiilor cu *T*, iar aceștia le vorbeau părinților cu *V*, în timp ce soții foloseau cu soțile lor *T*, iar acestea le răspundeau cu *V*. Folosirea lui *V* era, de asemenea, puternic instituționalizată. Se decretase, de pildă, că la tribunal angajații ar trebui să li se adreseze martorilor cu *vî*, în vreme ce prizonierii erau strigați cu *tî*. Existau totodată regulamente militare stipulând căror grade trebuie să li te adresezi cu *vî* sau cu *tî*. După revoluția din 1917, aceste decrete au fost anulate, mai întâi de guvernul provizoriu, apoi de bolșevici, care au insistat ca întregul personal militar să se adreseze cu *vî*, în timpul și în afara serviciului, fără să țină seama de grad.

Sistemul rusesc de adresare pronominală era extrem de complicat înainte de revoluție și, în pofida tuturor schimbărilor care au survenit, continuă încă să îi deruteze pe străini. Scriitorul rus Gogol considera complexitatea sistemului drept virtutea sa principală: „Ar trebui să spunem că, dacă Rusia nu a reușit să-i ajungă din urmă pe străini din anumite puncte de vedere, i-a depășit cu mult în ceea ce privește mijloacele de adresare. Este cu adevărat imposibil să detectezi toate nuanțele și amabilitățile pe care le presupun acestea. Francezii și germanii nu vor pătrunde niciodată înțelesul profund al tuturor particularităților și diferențelor“. Modilitățile de adresare ale rușilor s-au schimbat mult de la revoluție